

Tyve år i en sønderjysk redaktion Redaktør Ernst Christiansens optegnelser om Flensborg Avis 1892-1912

Ved *Dorrit Andersen*

I 1977 er det hundrede år siden, redaktør Ernst Christiansen, Flensborg Avis, blev født. Som det er tilfældet med så mange andre af grænselandets danske ledere, er der endnu ikke skrevet en mere omfattende og udtømmende skildring af Ernst Christiansens gerning og dens betydning, selv om hans indsats på så mange områder var meget væsentlig. Knap 29 år gammel blev han i 1906 efter Jens Jessens død leder af landsdelens betydeligste danske blad, hvis førende stilling han formåede at hævde i de nærmest følgende år. I organiseringen før 1914 af det danske foreningsarbejde i Flensborg og af den politiske agitation i forbindelse med rigsdagsvalgene 1907 og 1912 gjorde Christiansen et stort arbejde og vandt hurtigt en plads som en af landsdelens fremtrædende danske politikere. I afstemningstiden var han lederen af den del af de dansksindede, der uden held virkede for en sydligere grænsedragning end Clausen-linjen, og i mellemkrigstiden var han den utrættelige leder og organisator af det danske mindretal i Sydslesvig under stadig vanskeligere politiske forhold. Hans sidste tid blev tragisk, da hans nazistiske modstandere i 1940 fremtvang hans afgang som redaktør af Flensborg Avis, og året efter døde Ernst Christiansen.

Det vigtigste, der hidtil er skrevet om Ernst Christiansen, er Jacob Kronikas store portrætskitse »Manden i Flensborg« i jubilæumsbogen Flensborg Avis 1869-1969 (1969), redigeret af Poul Kürstein. I Kronikas portræt er hovedvægten lagt på tiden efter 1919. Kronika fremhæver, at det er en svaghed, fordi Ernst Christiansen måske var en anden mand før 1914 end senere, da han mærkedes af politisk

modgang og nederlag. Det erindringsmanuskript fra december 1912, der offentliggøres i det følgende, belyser Ernst Christiansens udvikling fra barndommen til 1912 og handler således om Ernst Christiansens år som medgangens mand. Om hvorledes Ernst Christiansens journalistiske evner blev opdaget i 1892, og hvordan han kom ind på den journalistiske løbebane, er der allerede skrevet af Troels Fink i Sønderjyske Årbøger 1970 i en kildeudgivelse med to af den 14-årige Ernst Christiansens første journalistiske præstationer og nogle breve, der giver et godt indtryk af, hvor svært det var for en dreng fra et småkårshjem at få den uddannelse og livsgerning, som evner og ønsker pegede imod. Det følgende manuskript, som Ernst Christiansen har givet titlen »20 år i en sønderjysk redaktion«, kan læses som en fortsættelse heraf, idet det skildrer Christiansens udvikling som journalist under Jens Jessens stærke indflydelse. Samtidig er det et bidrag til Flensborg Avis' historie i den tid, hvor bladet i mange henseender stod stærkest, og således også et pressehistorisk supplement til Flensborg Avis' jubilæumsbog.

Henved fem år gammel kørte jeg ind i Flensborg på en fjedervogn sammen med min fader og min moder og mine søskende.¹ Jeg havde aldrig set større vand end gadekærene i min fødeby Vejebak, og der gik et år eller to, inden jeg forvandt min rædsel for de toppede bølger i havn og fjord og begyndte at holde af dem.

Min fader havde hidtil været landpostbud og gået fem mil om dagen vinter og sommer. Nu fik han det noget bedre inde i købstaden. Hans fader, min bedstefader havde været yngste søn af en gårdmand i Iller, der ligesom fader og jeg hed Johan Ernst Christiansen. Gården var i lang tid i slægtens eje, indtil den midt i halvfemserne solgtes af min faders fætter, som ligeledes hed Johan Ernst. Min moder stammede fra en landmandsfamilie i Flensborgs omegn. Begge mine forældre havde måttet tage hårdt fat, længe inden de havde trådt deres børnesko. Kort efter at de var blevet gift, indkaldtes fader i 1864 og gjorde felttoget med fra Danevirke til Dybbøl.² Han blev taget tilfange af østrigerne, men undveg tilbage til den danske hær. Min fader var i sin ungdom tjenestekar, en tid forkarl på Krusågård, var dog også »postmester« ved Tinglev-Tønder banens anlæg og fuskede med stort snilde i de forskellige håndværk. I 1870 indkaldtes han på ny af prøjserne, og medens han ved belejringen af Metz måtte til-

Ernst Christiansen sammen med sine søskende og forældre. I bageste række fra venstre: Hans Markus (f. 1875), Catharina Maria (f. 1869), Johan Ernst (f. 1877) og Marcus Peter (f. 1881). I forreste række fra venstre: Christine Eleonore (f. 1888), moderen Gunder Marie f. Lassen, Frederik Ernst (f. 1890) og faderen Johan Ernst Christiansen. Foto fra ca. 1896. (Privat eje)

bringe dage og nætter i pløret omkring byen, fik hans helbred det første knæk, der senere forværredes ved strabadserne som landpostbud. Ved Orleans blev han såret og plejedes en tid på et fransk lazaret, hvor man var meget god ved ham, da han kunne fortælle, at han var *danois*.

I en halv snes år var han så landpostbud i Vejbæk, indtil han først i firserne fik ansættelse på Flensborg postkontor. Han var pligtopfyldende til det yderste, så kammeraterne til tider kunne synes, det blev for meget. Postmesteren kunne i hans lange embedstid da heller ikke bebrejde ham andet, end at han gik i dansk kirke. Dansk var han af hele sit hjerte, og omend han var tavs og sjældent talte om, hvad der rørte sig i ham, måtte vi børn forstå, hvilket flag og hvilket sprog hans kærlighed gjaldt. Skønt han var ubønhørlig streng, holdt vi meget af ham. Vi var en stor børneflokk. Der var megen sygdom til huse, og i en række af år måtte moder vende hver skilling to gange

for at slå sig igennem. Til tider kunne hun være lidt ængstelig på grund af faders udprægede sindelag; men hun sang mange smukke danske sange, når hendes svigtende helbred tillod hende det, og disse timer var faders og vor største glæde.

Vi holdt Flensborg Avis. Fader læste den fra ende til anden, og den var vor første danske læsning. Da jeg kom i skole, kunne jeg kun det danske folkesprog og blev af de tyske drenge skældt ud for »Bur« (bondetamp). Men snart lærte jeg både plattysk på gaden og højtysk i skolen, tumlede mig ude i balladehjørnet med jævnaldrende kammerater og var ude at sejle og ro med fiskerdrengene fra Jørgensby, hvor vi boede en lang årrække. Indimellem var der tider, da jeg læste, nårsomhelst jeg kunne komme til det. I fire år sad jeg i Jørgensby Borgerskoles første klasse, de sidste par år som nr. 1. Vor førstelærer var friser, temmelig fordomsfri over for mit danske sindelag, som jeg ikke lagde skjul på. Han satte pris på fantasi hos drengene og på et smukt, livfuldt sprog med billedrige vendinger. Jeg kom hurtigt i kridthuset hos ham og formede til sidst mine tyske stile til små fortællinger, der ved lejlighed blev læst op i andre klasser. Forfængeligheden voksede selvfølgelig og fostrede forfatterdrømme, der led det første skibbrud, da jeg som skoledreng havde skrevet en dansk novelle og havde bragt den til Flensborg Avis' kontor, hvor en medarbejder noget efter gav mig den tilbage med et par pæne ord, der dog knuste mit fantasislot.

Da jeg var rigelig en halv snes år, havde min fader taget mig med til overlærer Monrad, hos hvem jeg derefter i flere år lånte danske bøger. Jeg skrev også stile til Børnebladet, og et brudstykke af en af dem blev aftrykt i en kongerigsk avis. De første bøger, som jeg selv ejede, gemte jeg i en bordskuffe, og de var min kostbareste skat. Jeg fik A. D. Jørgensens Fyrretyve Fortællinger og Andersens eventyr af Monrad, en læsebog af M. Andresen og Holbergs komedier af H. V. Clausen. Det var mit håb at komme til at studere og blive forfatter eller et eller andet stort; men håbet skuffedes. I efteråret 1892 tog M. Andresen mig med over på Flensborg Avis' kontor, hvor jeg vinteren før min konfirmation hjalp med korrekturlæsning og andre ting.³

I marts 1893 blev jeg redaktionslærling og begyndte med at slå streger i en protokol og løbe med korrektur op til sætteriet i den skumle

gård på Nørre Gårdender. Jeg var bitter og skuffet, og det blev ikke bedre af, at det netop dengang var lidet lystelige tider for bladet.

Mod årets slutning blev P. Simonsen medarbejder, først ved Flensburger Zeitung, medens cand. N. Andersen endnu havde været der i min første tid. Desuden var der journalist N. Petersen og som udenrigspolitisk medarbejder R. P. Rossen.⁴ Jessens værste fængsels- og procestid stod endnu på, og når han kom ud af fængslet, var han opreven og nervøs. Der vankede mange overhalinger, og jeg bar på et halvt resigneret og halvt trodsigt ønske om at komme op i sætteriet som lærling og slå en streg over alle videregående forhåbninger. Imidlertid havde Jessen sat mig til at lave et uddrag af en Schandorph'sk fortælling til et børneblad, som dengang var knyttet til en særudgave af Nordslesvigsk Søndagsblad, og han tilbageviste derefter mit ønske om at komme bort fra kontoret.⁵

Jeg fortsatte så og arbejdede mig langsomt fremad. Da et par år var gået, begyndte Jessen at tage sig særligt af mig. Efter at han engang havde givet mig valget mellem et julehæfte og 5 mark som julegave, og jeg havde valgt pengene, sørgede han for, at jeg engang imellem fik nogle lommepenge og kom ud af trædemøllen. Min eneste luksus havde i de første år været to cigarer om søndagen. Jeg fik undervisning i latin, og Jessen underviste mig selv i fransk. Jeg meldte mig som autodidakt til enårig-frivillig-eksamen på regeringsbygningen i Slesvig, og efter at jeg en tid havde slidt i det til kl. 2 om natten, bestod jeg en forårsdag 1897 eksamen og telegraferede glædestrålende hjem.⁶ Samtidig havde jeg »udlært« og fik en i mine øjne anseelig begyndelsesgage. Som belønning tilbragte jeg de sidste fjorten dage af vinterhalvåret på Askov Folkehøjskole.⁷ Alt tegnede nu lysere.

Jessen var en streng lærer, især hvor det gjaldt bladet. Han påtalte selv den mindste fejl uden persons anseelse. De mange retssager og de idelig truende fængselsstraffe bidrog til at slide ham op før tiden. I de første år tilbragte jeg mange timer med at renskrive retsindlæg og kom derved selv ind i denne side af en sønderjysk bladmands gerning. Senere krævede statsadvokaten engang i en af mine retssager, at jeg skulle straffes hårdere, fordi jeg var så godt inde i retsplejens enkeltheder.

Bladets krav var stadig vanskeligere. Holdertallet steg hurtigt og

holdt modet oppe. Indtægten af kundgørelser stod længe i meget dårligt forhold dertil. Hvilket storværk det var under disse forhold at oparbejde et dansk blad, kan udenforstående dårligt skønne om. Et blad må i almindelighed søge sit faste rygstød i sit nærmeste opland. De andre danske aviser, især bladene i Haderslev, kunne gøre det. Flensborg Avis havde ringe støtte af Flensborg og omegn, men måtte tværtimod være en støtte for deres danskhed og søge længere ud for at betrygge sin beståen under magthavernes og modstandernes stormløb. Bladet stod på forpost. Skønt udgifterne, dengang jeg kom til bladet, i forhold til nu var forsvindende, især hvad efterretningstjenesten, lønninger osv. angår, måtte Jessen regne nætter og dage for at få det til at løbe rundt. Tit fandtes ikke ugelønnen til sætteriet eller pengene til papir og sværte, når de skulle bruges. I grunden var der først nået balance, da Jessen blev revet bort.

Til pengeforholdene svarede bladets daglige arbejdsvilkår. I den lille knebne trykkerstue stod en gammel maskine, som der tit var brud på. Den blev trukket af en gasmotor, som hvert andet øjeblik gjorde skrue.⁸ På grund af natarbejdet skiftede maskinmestrene ofte, og tit var de udelige. Det kneb altid hårdt med at få natposten indleveret i rette tid, og mangan aften var jeg oppe i trykkeriet for at hjælpe ved indpakningen.

I mine sidste læreår anskaffede kontoret et ridehjul, og senere fik jeg selv råd til at forny det, idet jeg var ene om at bruge det. Jeg fartede hver søndag landet rundt, blev også i et par år sekretær for Nordslesvigsk Hjulriderlag og prøvede kræfter med den opgave at holde sammen på de spredte afdelinger og oparbejde laget, indtil jeg måtte frasige mig bestillingen, da der ventede journalist Simonsen en længere fængselstid.⁹ I de år aflagde jeg de første besøg i kongeriget, og jeg fik tårer i øjnene, da jeg første gang så Dannebrog vaje inde på land og hørte et orkester spille »Danmark dejligst vang og vænge«.¹⁰ På bladets vegne var jeg ligeledes ude på mange ekspeditioner i anledning af mord og ildebrande, møder og retsforhandlinger. Jeg var omkring i Angel for at tale med de gamle, der ifølge en meddelelse i Flensburger Nachrichten i sin tid mellem krigene havde drukket på den danske konges død (»Tod« i stedet for »Toast«, skål). Skønt de til at begynde med delvis var meget mistænksomme, viste det sig dog, at de nu så noget anderledes på det danske styre. Jeg var ude i Ladelund, da modersmålet, skønt kirkeforstanderskabet

satte sig imod det, blev jaget ud af kirken, og var på Årø, dengang Årø-boerne efter en lille konflikt med valgbestyrelsen ved rigsdagsvalget i 1902 sigtedes for oprør og truedes med hårde straffe, for at få udredet, hvad der var sket, og yde dem nogen vejledning.¹¹

Imedens voksede jeg efterhånden ind i en redaktionssekretærs gerning, især da N. Petersen 1. aug. 1897 flyttede til Haderslev som redaktør af Modersmålet og skabte grundlaget for dette blads fremgang. Når Jessen eller en af medarbejderne sad i fængsel, kunne redaktionsgerningen blive lige så drøj som lærerig. Engang sad Jessen og Simonsen samtidigt et halvt år i fængsel, så kun Rossen og jeg var tilbage. Rossen, der tillige havde anden virksomhed, helligede sig ved bladet nærmest udenrigspolitikken, »Verdens gang«, en rubrik, som under hans ledelse fik et udmærket navn og benyttedes meget af kongerigske provinsblade. Det var min ærgerrighed at bruge saksen¹² så lidt som muligt og alligevel at gøre bladet »morsomt«, og jeg fik ingen tid til at kede mig. Så ofte der kunne opnås tilladelse til det, aflagde jeg besøg i fængslet, når en af vore sad der, og i en årrække var jeg godt kendt med Flensborgs fangevogtere. Medens Simonsen bar sine mange fængselsstraffe med beundringsværdig ydre ro, var de for Jessen en, om muligt, endnu værre tortur, fordi han hele tiden levede med i sit blads politiske og økonomiske stilling, ængstedes for dets fremtid og pintes af mulige fejlgreb. Han havde meget at påtale, men det hændte også, at han med et blik og en spøg, som kunne holde skadesløs for mange skarpe ord, kunne yde en uforbeholden ros, og hans ros vejede tungt.

Engang imellem sagde Jessen i de følgende år, at jeg var en duelig redaktionssekretær, der var vokset ind i bladets ånd. Jeg skrev ikke og egnede mig næppe til at skrive større politiske artikler; men denne side af arbejdet var jo også nærmest hans egen. I øvrigt var bladets redaktion, hvori efterhånden nye, unge kræfter, L. P. Christensen og senere T. Filskov, rykkede ind, nu sammensat således, så bladet kunne holdes i det rette fremgangsspor.¹³

Medens der, som nævnt, i skolen var blevet lagt vægt på en fantasifuld fremstilling, kom jeg hos Jessen under en ganske modsat påvirkning. I den første tid vrimlede mit danske, især oversættelserne fra tysk, selvfølgelig med tyske vendinger, og det blev ubarmhjertigt rettet igennem. I de første år skrev jeg undertiden et digt eller en lille skitse til jul eller anden særlig lejlighed; som oftest kom de i

bladet, men jeg fik ingen opmuntring og lagde til sidst alt forfatter-væsen på hylden.¹⁴ Skuffelsen blev mindre, efter som jeg fik øje for, hvilken overvældende rigdom på middelmådigheder, der var i den danske bogverden. Men efterhånden som sproget påvirkedes af Jessens krav til korthed, klarhed, fyndighed, udelukkelse af alt overflødig, sløvedes også trangen til at bryde ud på egne veje, og til sidst slog jeg mig til ro med, at min begrænsning var det daglige praktiske arbejde, hvor der i øvrigt var rig lejlighed til at vise iver og virkelyst.

Bladets medarbejdere så op til Jessen ikke alene som en fører på en udsat post, men som en urøkkelig klippe. Hvad enten han sagde modstanderne sandheden i sin avis eller på talerstolen eller i retssalen, var ingen så klar, ingen så fyndig og skarp som han. Skønt det mangan gang kunne se sort ud, følte vi små ånder os trygge under hans vinger. Vi havde en fastgroet fornemmelse af, at bladet, at danskheden var usårlig, så længe hans klinge lynede i forreste række. Da senere sygdommen hærgede ham bestandig mere, da første gang tanken meldte sig, at han kunne gå bort, gennedes den til side som alt for uhyggelig, som rummende den mest fortvivlede håbløshed.

I årenes løb var jeg kommet ham stadig nærmere. I mange samtaler på tomandshånd udviklede han sine tanker. På aftenturene ud til skoven blev han ikke træt af at tale, og jeg kunne som oftest nøjes med et ja eller nej.

Alt imens bedredes bladets forhold over hele linjen. Holderantallets stigning fortsattes med nogle svingninger. Indtægten af kundgørelser tredobledes i en halv snes år, omend den endnu langt fra var så stor som abonnementsindtægten (den er det knap endnu), og således idealet lå langt ude. Jessen hævdede tit, at idealet for et blad, som fuldtud bærer sig, som kan lægge sine slagplaner og følge dem, er en annonceindtægt, der er dobbelt så stor som abonnementsindtægten. – Efterretningsvæsenet udvidedes ved tilslutning til det tyske telegrambureau, ved daglige telefonsamtaler med Kiel og Berlin osv. I det hele er omfanget af bladets efterretningsvæsen i de sidste tyve år fordoblet flere gange.¹⁵

Da bladet i 1897 flyttede op til den nyopførte ejendom på Nørretorv, hvor det endnu er til huse – den ejes af bogtrykker Thillerup, som i 1869 var med til at oprette Flensborg Avis, og som trykte bladet, lige til Jessen skaffede det eget trykkeri – fik trykkeriet også

Nordslesvigske Hjulriderslag på udflugt til Frederikshøj den 26. juni 1898. – Ernst Christiansens kærlighed til naturen, der også prægede hans journalistik, udvikledes bl. a. på lange cykelture i det meste af Slesvig. Sammen med Hjulriderslaget var var han flere gange i Danmark som ved denne lejlighed, hvor han for øvrigt holdt sin første tale. På billedet står han som den næstøverste ved fanen. (Historiske Samlinger for Sønderjylland)

bedre og større lokaler, og der opstilledes en maskine mere.¹⁶ Men alt som det gik fremover, tumlede Jessen ustandselig med nye planer uden at tænke på egen vinding. Den tyske udgave Flensburger Zeitung var nået op til 1200 holdere; men kundgørelserne udeblev. Der kom kun nogle få, de fleste nede fra Tyskland, fra folk, der tit kun falbød naturalier som vederlag, til eksempel et sæt tinbægre, der blev brug på kontoret ved særlig festlige lejligheder. Når der var sket et eller andet større fremskridt, holdt Jessen af at samle sine folk omkring sig og sprede glæde, ligesom ingen kunne være mere fyldt af smittende lystighed, når han havde det godt og følte sig i sit es. Det var et tungt skridt for ham, da han måtte standse det tyske blad, fordi Flensborg Avis havde fuldt op at gøre med at klare sig selv.¹⁷ I det hele taget er det en meget betydningsfuld opgave for en fremskuende danskhed at udgive et blad på tysk i dansk ånd. Hvor mange

løgne udsprede om os blandt den tysktalende befolkning i Mellem- og Sydslesvig, uden at denne nogensinde får sandheden at vide, fordi den ikke læser imødegåelserne i de danske blade! Den tyske Fredsforenings tidsskrifter kan ikke afhjælpe dette savn.¹⁸

Jessen havde hurtigt begyndt at udgive en billigere udgave af Flensborg Avis, som ved en forbavsende fremgang viste sin eksistensberettigelse. Senere måtte prisen sættes noget op, fordi den ikke kunne svare regning, og der blev frafald; men det indhentes efterhånden igen, og knap var det sket, inden Jessen begyndte en ny, mindre og billigere udgave for at nå frem selv til de fattigste hjem.¹⁹ Samtidig holdt Jessen på, at ethvert rimeligt hensyn til de andre danske blade skulle tages. Han afviste al mindre tiltalende trafik og udsendte ikke prøvenumre til de andre blades opland, idet han ville nøjes med den vækst, som bladet af sig selv fik ved sin lødighed og sine andre fortrin.

Medens Flensborg Avis således trods alle genvordigheder støt gik opad, vandt bladet sig et anset navn blandt danske sønden og norden å og blev frygtet af vore modstandere. Endvidere fik Jessens bladgerning indflydelse på hele pressen hertillands. Da jeg kom til bladet, var kun Dannevirke nogenlunde kendt som et roligt, besindigt og med omtanke redigeret blad, der dog efter nuværende forhold havde et lille holderantal. Ved siden af det dukkede Modersmålet op i noget livligere [form], men uden fast ledelse og egentlig indflydelse. Hejmdal udgaves af en bogtrykker og var et lille blad, der nærmest udmærkede sig ved et stort vittighedsbillede på forsiden. Dybbøl-Posten havde få hundrede holdere og var mest aftryk af andre blade. Fortyskningsaviserne var ynkelige rabalderprodukter. Alle, naturligvis dog mest de danske blade, har de lært af Flensborg Avis; delvis har deres ledere en tid arbejdet ved denne, og avisens fremgang er blevet signalet til de danske blades fremgang over hele linjen. Hvorledes den har været forbillede, ses i småt og i stort og spores til eksempel i stoffets ordning og i det ydre udstyr.

Jessens arbejde, der foruden den egentlige gerning ved bladet omfattede megen politisk virksomhed og led under indre rivninger og ydre forfølgelse, har været utroligt. Han var ofte rådgiver for befolkningen – inden arbejdersekretariatets oprettelse søgte folk råd på de danske aviskontorer – og gav tilskyndelser til mangt og meget.²⁰ Ikke sjældent holdtes småmøder på kontoret om flensborgske og

nordslesvigske anliggender. Det vigtigste var dog nok Vælgerforeningens bestyrelsesmøde efter Gustav Johannsens begravelse, da Jessen blev opstillet som rigsdagskandidat. En dag nogen tid i forvejen havde Jessen kaldt os alle til vinduet. Gustav Johannsen gik over Nørretorv, tungt støttet på sin stok, Jessen sagde, vi skulle alle se på den mægtige skikkelse og indprente den i vor hukommelse; måske der ikke ofte mere ville blive lejlighed til at se denne stolte skikkelse i Flensborgs gader.²¹

I efteråret 1901 var R. P. Rossen blevet direktør for Tønder Landmandsbank. Simonsen og jeg havde derefter skiftevis skrevet udenrigspolitik, indtil den blev Simonsens egentlige område, medens hans udmærkede hukommelse, viden og sans for nøjagtighed selvfølgelig kom hele bladet til gode. Bladets stof udvidedes stærkt, idet der indførtes regelmæssige tillæg, og de yngre medarbejdere fik efterhånden hver sit særlige felt med de længere afbrydelser som fængsels- og militærtid voldte. Da Jessen blev rigsdagsmand, lagde dette hverv megen beslag på hans tid, og en stor del af året var han fraværende. Daglige breve vedligeholdte forbindelsen. De bragte ros og kritik, mest det sidste, dog lidt efter lidt i mindre grad. Jessen ytrede gentagende i breve til alle eller enkelte medarbejdere sin glæde over bladets udseende og indhold og over den redaktion, som han nu havde samlet, idet ingen bedre end han kunne påvise og skæmte om lys- og skyggesider hos de enkelte. Ved lejlighed kunne han også godt spørge dvæle ved egen skrøbelighed.²²

Det faldt, medens Jessen var rigsdagsmand, efterhånden af sig selv, at han ikke mere kunne skrive alle de selvstændige politiske artikler. Engang imellem gav han en tanke til nærmere udredning; men der blev nu tillige god brug for egne tilskyndelser. Han tilbagekaldte da også den opfattelse, at dette ikke lå for mig, og fortalte engang smilende, at en nordslesviger i Berlin var blevet overrasket over at høre, at ikke Jessen selv havde skrevet et par artikler, som han havde syntes godt om og troede skyldtes ham. Som rigsdagsmand holdt Jessen på om muligt endnu større loyalitet end hidtil, både men hensyn til danske brydninger inden døre og over for den øvrige sønderjyske presse. Han var dansk rigsdagsmand for hele Nordslesvig, og hans blad skulle ikke ensidigt nyde godt af de særlige forbindelser og den særlige viden, han i denne egenskab havde adgang til.

Et par gange besøgte jeg Jessen i Berlin og så ham færdes hjemme-

vant i rigsdagsmændenes kreds, hvor han sommetider udkåredes til deres fortrolige i indre partistridigheder, fordi han respekteredes af alle.

Sidste gang var jeg hos Jessen i Berlin fire uger i foråret 1906. Et par morgentimer arbejdede jeg som hans privatsekretær og var ellers med i rigsdag og landdag, ligesom han viste mig omkring i byen. Han kunne være en meget fængslende og fornøjelig fører, ligesom han i det hele gerne ville gøre det så godt for sine medarbejdere som muligt. En dag klagede han imidlertid over stærke smerter, og kort efter begyndte hans sygeleje i en lille privat lejlighed, som han havde lejet under beboernes fraværelse. Fra sygelejet dikterede han mig endnu mange breve og sin sidste ledende artikel. Det viste sig, at sygdommen var lige så alvorlig som smertefuld. Fru Jessen blev tilkaldt, og den syge indlagdes efter lægens ønske på et sygehus, hvor der indtrådte en forbigående bedring. Alligevel holdt han på, at jeg ikke måtte afbryde mit ophold, gav mig anvisning på, hvad jeg måtte se, og opfordrede mig til at lade min hustru rejse derned og være sammen med mig de sidste otte dage. Når vi besøgte ham på sygehuset, kunne han spøge, skønt han så træt og lidende ud. Da Jessen og hans hustru vendte hjem fra Berlin, tog alle medarbejderne imod dem på banegården. Først da slog det mig rigtigt, hvor forandret Jessen var. Kraften syntes foreløbig brudt, men endnu faldt det os ikke med en tanke ind, at håbet var ude. Hen på sommeren rejste den syge til Blekinge og derfra til København. Han blev opereret og svævede mellem liv og død, indtil den værste fare syntes overstået.

Inden min Berlinter og Jessens sygeleje havde et par udsendinge fra Dybbølpostforeningens bestyrelse opsøgt mig, idet redaktør Moldt ville træde tilbage til nytår 1907, og bestyrelsen havde valgt mig til hans afløser som forpagter og redaktør af bladet. For mig var det en fuldstændig overraskelse. Jeg anså det for en selvfølge, at jeg ville svare nej; men Jessen frarådede mig at tage en forhastet beslutning. Han, der dengang endnu var forholdsvis rask, bad mig overveje alt for og imod. Den nye post ville bringe mig betydelige økonomiske fordele og en fuldt selvstændig stilling, som jeg med lethed kunne udfylde, og som ville give mig et taknemligt nationalt arbejde på Als. Fra hans side ville der ikke blive lagt mig noget i vejen; tværtimod kunne jeg gøre regning på, at han ville hjælpe mig med råd og dåd. Efter mange modstridende tanker sagde jeg da ja og begyndte

på forberedelserne til den nye tid, jeg skulle søge at skabe for Dybbøl-Posten.

Jessen søgte heller ikke senere at få mig til at forandre beslutning, om end han på sit sygeleje nogle gange i forbigående ytrede sin bekymring for avisens fremtid, medens, som nævnt, hverken jeg eller andre et øjeblik ville tro på, at han så hurtigt ville blive revet bort. Først bagefter, da jeg hørte om og fattede, hvor nær det skete var gået ham til hjerte, og da jeg mindedes, hvor tit han lige fra de første år over for fremmede spøgende havde kaldt mig sin *pièce de résistance* (trumpf i baghånden), forstod jeg helt, hvilken opofrelse det havde været for ham at optræde som helt upartisk rådgiver over for det tilbud, der lige så uventet for ham som for mig mødte mig på min vej. Det fuldstændiggjorde for mig det billede af ham som en anden fader, jeg til trods for den første tids skuffelse og lidt barnlige følelse af forurettelse efterhånden havde dannet mig.

Da så en søndag morgen (22. juli 1906) telegrammet kom til min bolig med budskabet om Jessens død og med opfordring til at tage til København, stod min beslutning i samme øjeblik fast. Med oprevet sind pakkede jeg min kuffert og tog af sted med middagstoget. Undervejs skrev jeg et eftermæle til bladet i henhold til de ønsker, den afdøde selv havde fremsat, medens vort håb endnu var stærkt, og vi slet ikke kunne tænke på hans bortgang.²³

Det blev bestemt, at jeg skulle overtage den redaktionelle og økonomiske ledelse. Jeg blev ved Dybbølpostforeningens velvilje løst fra min kontrakt, og avisens nyeste medarbejder A. Svensson, som efter nogen højskolevirksomhed og efter to års militærtid var kommet til avisen et par år i forvejen, valgtes i stedet for til leder af Dybbøl-Posten.²⁴

Sammen med den afdødes nærmeste slægt fulgte jeg hans kiste på den natlige rejse ned til det omstridte land.

Det var en tung og oprivende tid, der forestod. At prøve på at løfte Jessens arv med vore svage kræfter var noget andet end at oparbejde et lille blad med begrænset virkeområde, med hele den nye opgaves friskhed. Vel var jeg i løbet af tretten år groet ind i det daglige redaktionsarbejde sammen med en række kammerater, der ligesom jeg havde set op til Jessen og ville gøre alt for hans hjertebarn, bladet, vel havde jeg efterhånden skrevet en del og var så vidt inde i forret-

ningsgangen, men ledelsen, alle større pekuniære afgørelser og først og fremmest hele det store moralske ansvar, der kunne knuge sin mand, havde hvilet på den ranke skikkelse, der i op imod en menneskealder havde stået i brechen og skaffet sig respekt hos venner og modstandere. Nu var denne grundpille falden, og mange mente, at det vigtigste af hans værk, avisen, ville, om ikke falde med ham, så dog miste sin indflydelse og synke ned til et blad som alle andre. I et enkelt sønderjysk og i flere kongerigske blade blev det slået fast, at Flensborg Avis' glanstid og førende stilling var uigenkaldeligt forbi.

Samtidig skulle Jessens post som nordslesvigske rigsdagsmand sættes på ny. Også i brydningerne mellem de afvigende anskuelser om vor kamp havde han stået i brechen som en urokkelig stridsmand for retsstandpunktet, og ingen, som husker tiden omkring Jessens død, kan undres over, at bekymringerne voksede frem og fik udtryk på en måde, der nu bagefter måske kan synes at have været meget skarp. Flensborg Avis fik et væld af beviser for, hvor mange der havde set op til den hedengangne og stolet på hans mod, hans styrke og kløgt, hvilken sviende smerte hans død havde voldt, og der lød mange gode ønsker for bladets fremtid og gaves løfte om trofast støtte; men samtidig syntes mistænkeliggørelse og modvilje at slå endnu højere i vejret, og bladets redaktion hæmmedes ved, at dens medarbejdere knap havde trådt deres børnesko. En del af den kongerigske presse gjorde sit bedste for at rokke avisens heldigvis grundmurede stilling. I disse bevægede tider blev jeg første gang gæst ved Den nordslesvigske Vælgerforenings bestyrelsesmøder – senere efter tilsynsrådets nye organisation stedtrædende medlem – og måtte her afvise et forsøg på at give bladet mundkurv på. Mine senere oplevelser med hensyn til Vælgerforeningen, som dog langtfra alle er af den art, skal jeg ikke komme nærmere ind på i denne forbindelse.²⁵

Avisens medarbejdere var bestemte på at holde ubrødeligt sammen og stride striden igennem uden at opgive det grundlag, som vi havde lært at indse var den eneste usvigelige grundvold for vor kamp. Det banner, der var sunket ud af Jessens hånd, skulle løftes fremdeles, så godt vi formåede, om end han aldrig kunne erstattes. Fru Jessen, der allerede havde været sin mands uskattelige rådgiver, blev vort trofaste, stærke og besindige rygstød, som hverken lod sig

*Redaktør Ernst Christiansen (10. 9. 1877–26. 2. 1941). Foto formentlig fra 1899.
(Historiske Samlinger for Sønderjylland)*

forvirre af det stormløb, der nu og et par gange senere i offentligheden rettedes mod bladet og dets ledelse, eller af henstillinger under hånden. Andre unge kræfter dukkede op ude i landet som gode støtter, der var modnede til mænd i Jessens politiske skole. I det hele viste det sig, at mange hænder var rede til at løfte hans arv, og at hans tanker havde præget ungdommen i større grad, end nogen hidtil havde lagt mærke til.²⁶

Ved Jessens død var Flensborg Avis' oplag, som ved hans tiltræden i 1882 var 800, nået op til omtrent 8800. Samme år afløstes den

ældste maskine, der knap mere kunne hænge sammen, af en dobbelt-
 presse, som Jessen lige havde nået at få bestilt før sin død, og Flens-
 borg Avis, Mindre Udgave, kunne nu ligesom hovedudgaven trykkes
 om natten og afsendes med natiltogene.²⁷ I det første år efter Jessens
 død steg holdertallet betydeligt, vel som udtryk for stemningen blandt
 de mange, der sørgede over hans bortgang og følte, at ansvaret nu
 måtte fordeles på flere skuldre.

Samtidig undergik imidlertid alle andre dansk-slesvigske blade en
 fornyelse og udvidelse af redaktion og omfang. De forstørrede alle
 formatet i lighed med Flensborg Avis og forøgede teksten. Der ind-
 trådte nu nogen standsning i Flensborg Avis' opgang, idet bl. a. Dyb-
 bøl-Postens foryngelse og udvidelse voldte et foreløbigt tab på Als;
 men til trods for spådomme i modsat retning meldte fremgangen sig
 igen og holdt sig ligesom tidligere med nogle svingninger år efter
 år. Sidst på vinteren 1911/12 nåede Flensborg Avis' oplag op over
 10.000. Den følgende vinter begyndte det med 10.000 og nåede efter-
 hånden et godt stykke op over dette tal. I 1910 havde bladet som den
 første af de dansk-slesvigske aviser anskaffet sættemaskiner og sam-
 tidigt øget sit stof yderligere, og der meldte sig snart nye betydelige
 krav om nyanskaffelser.²⁸ Fremskridtene tages dog ikke hovedkulds,
 men skridt for skridt, alt efter som der bliver råd til det. Ved mange
 lejligheder har bladet fået små oplivende vidnesbyrd fra sin holder-
 kreds om, at det står dens hjerte nær. Ved årsskifter, ved særlige an-
 ledninger som udsendelsen af den første rejseliste og af Flensborg
 Avis' kort over Sønderjylland, efter valg osv. har bladet fået rørende
 beviser på de følelser, der næres over for det, ikke mindst i de små
 hjem.

Da journalist Simonsen i 1903 tiltrådte sin store fængselsstraf på
 halvandet år, overtog jeg det juridiske ansvar for den vigtigste og
 »farligste« del af bladet, som han i en årrække havde haft.²⁹ Jeg be-
 søgte ham engang i hans fængselstid nede i Glückstadt, men følte det
 knugende tungt at se ham under disse forhold med udsigt til at til-
 bringe endnu mange måneder af sit liv mellem disse mure. Med min
 trang til at komme ud i den frie natur vinter og vår forekom denne
 straf for en forseelse, der i vore øjne ingen forseelse var, mig som
 uudholdelig, som noget af det værste, det præjisiske styre har pålagt
 den erobrede befolkning, om end det ikke er en af de ting, som der
 er blevet gjort mest væsen af i offentligheden. Senere afsonede Si-

monsen endnu engang en kortere fængselsstraf, og hans juridiske ansvar begrænsedes derefter til Verdens Gang, hans særlige område, som frembød mindst fare. De yngre medarbejdere fik senere også deres part af den liste, som står bag på bladet, og som hverken står der for et syns eller for løjers skyld.³⁰

Medens Simonsen i 1903/04 sad i fængsel, havde jeg flere retssager, deriblandt et par om Skærbæk-affæren (det var afsløringer i Flensborg Avis, der bragte stenen til at rulle i Skærbæk) og om landdagsvalget på Gråsten, som ikke tegnede videre godt.³¹ I samme uge, hvori jeg i 1904 holdt bryllup, blev jeg frikendt i én af dem og kunne med dobbelt glæde holde bryllup.³² Jessens tale ved denne lejlighed, der både kunne kalde rødmen frem på kinden og tåren i øjet, skal jeg aldrig glemme, fordi den mere end nogen gang tidligere røbede, hvorledes han elskede sin gerning, og hvorledes han holdt af sine medarbejdere og i årenes løb havde lagt mærke til alle de små ting, som knap nogen havde troet, han havde fået øje på. Også de andre retssager slap jeg heldigvis fra, skønt jeg delvis var blevet dømt af bisidderretterne. I de sidste år har et par medarbejdere fået store bøder; men alle har dog været forskånet for fængselsstraffe. Jeg selv har hidtil kun fået en mindre bøde og har forfulgt den pågældende sag til højeste instans, skønt den i sig selv var temmelig ligegyldig. Jessen sagde mange gange, at det for en sønderjysk journalist gjaldt om at værge sig mod den første bøde. Han havde begyndt med 10 mark og havde senere siddet fire år i prøjsisk fængsel.³³

Ligesom før Jessens død har det nationale arbejde i Flensborg amt, især også valgarbejdet, haft sit midtpunkt på Flensborg Avis' kontor. Efter sprogparagraffens indførelse arbejdede jeg på oprettelsen af en foredragsforening for Flensborg og omegn. Den begyndte sin virksomhed under meget lovende tegn; men snart blev dens møder opløst. Efter nogen standsning på grund af en retssag mod myndighederne fortsattes virksomheden under stærk tilslutning med to nye foreninger, én for byen og én for landsognene. Flensborg Foredragsforening er vel nok den største stedlige danske forening i hertugdømmet. De forsætter, som man har villet hæmme ved tvangsparagraffen, som foreløbig kun gælder i Flensborg amt, har man således selv måttet fremme.³⁴

Flensborg Avis' udvikling har haft betydning for hele den sønderjyske presse; men desuden har den i sig selv haft en national række-

vidde, som ikke er let at måle. Netop dette, at det største og mest kendte danske blad, det blad, der førte den skarpeste klinge, voksede frem som forpost ved danskhedens sydgrænse, har været en uvurderlig støtte for danskheden i de truede egne såvel som længere nordpå. Bladet er vokset frem, skønt det ikke har bejlet til folkegunst. Vel har det lagt vægt på at overflødiggøre tysk bladhold ved at meddele alt, hvad danske læsere havde brug for, også af tyske anordninger, love og kundgørelser, vel har det søgt at gøre efterretningsvæsenet både hurtigt og pålideligt og er hele tiden gået i spidsen på dette område; men det har altid sat sin nationale gerning i første række ved at dyrke alt, hvad der kan styrke og dygtiggøre danskheden, og ved at slå ned på modstandernes løgne, når som helst de løfter hovedet. Jessen var ikke blind for, hvilken betydning det underholdende stof har for et blad, der vil frem;³⁵ men dette stof har alligevel mangen gang måttet stå tilbage, fordi det nationale værn, forpost og vagttjeneste, først og fremmest krævede albuerum.

Jessen helligede Flensborg Avis det meste af sin livsgerning. At bevare den ikke alene som et monument om hans virke, men som et livskraftigt, årvågent led i vor tusindårige grænsevagt, hans navn værdigt, det har været det følgende slægtleds opgave.

Flensborg i december 1912.

NOTER

Ernst Christiansens manuskript er fundet på Landsarkivet i Åbenrå mellem nogle papirer fra Mellemslesvigsk Udvalg. Så vidt det har kunnet konstateres, har det ikke været trykt før. Manuskriptet er her trykt med moderniseret retskrivning, men i øvrigt med bevarelse af sproglige ejendommeligheder.

1. Ernst Christiansen og hans familie flyttede til Flensborg den 1. juli 1882.
2. Ernst Christiansens forældre var Johan Ernst Chr. (1840–1903), søn af arbejder Markus Ernst Chr. og Ingeborg Lorenzen, Solderup mark i Hostrup sogn, og Gunder Marie Lassen (1847–1919), dtr. af gårdmand Hans Jacob Lassen og Gunde Maria Petersen, Ellund. – Forældrene blev gift i Bov 6. dec. 1868 og ikke, som angivet i teksten, allerede før krigen i 1864.
3. Ernst Christiansens første litterære forsøg på dansk var en kærlighedsnovelle »Albions søn og Indias datter«, skrevet februar-marts 1892. Samme forår skrev han sin første danske stil til Illustreret Børneblad for Nordslesvig, der blev udgivet af Sprogforeningens sekretær M. Andresen. Børnebladet udskrev med mellemrum stileopgaver for at opmuntre børnene til at dygtiggøre sig i

- det danske sprog. Stilene videresendtes til den københavnske skolemand H. V. Clausen, der sørgede for, at de blev gennemrettet af studenter. På denne måde blev Ernst Christiansens talent opdaget (jvf. Troels Fink: Da Ernst Christiansen blev »opdaget«, Sjø Årb 1970, s. 109–135), og M. Andresen sørgede så for at skaffe ham ind ved Flensborg Avis, hvor han begyndte som redaktionslærling efter endt skolegang den 1. marts 1893.
4. P. Simonsen var ansat ved Flensborg Avis fra 1893 til sin død 1930. Nikolaj Andersen, sekretær for Sprogforeningen 1900–1919, var ved Flensborg Avis 1888–92, og Nis Petersen i årene 1889–97, hvor han blev redaktør for Modersmålet i Haderslev. Jessens svoger R. P. Rossen var redaktionssekretær ved avisen 1884–1901, hvor han blev direktør for Tønder Landmandsbank. – Om Flensburger Zeitung se note 17.
  5. Christiansens første større opgave blev en genfortælling af »En fattig drengs ungdomsventyr« af Sophus Schandorph. Dette arbejde, der udmærkede sig ved sit klare og levende sprog, blev trykt i Flensborg Ugeblad for Børn 20. maj–15. juli 1893.
  6. De énårig-frivillige var værnepligtige, der havde gået ti år i skole og kunne slippe med ét års militærtjeneste mod selv at sørge for udrustning og forplejning. Ernst Christiansen slap dog helt for værnepligten. Han bestod eksamen i marts 1897, og fik for øvrigt den højeste mulige karakter i fransk.
  7. Opholdet på Askov Folkehøjskole var i sidste halvdel af april 1897. Samme forår havde Jessen for første gang talt på Askov.
  8. Skrue d.v.s. strejke. – Flensborg Avis' trykkemaskine var oprindelig blevet drevet af et svinghjul, trukket af to mand. Gasmotoren var i brug til 1906.
  9. Flensborg Avis' ridehjul (cykel) blev anskaffet i maj 1895. – Nordslesvigsk Hjulriderlag blev oprettet 2. juli 1896 i Haderslev med daværende redaktionssekretær Hans Petersen, Dannevirke, som formand. Ernst Christiansen blev kredsformand for Flensborgkredsen og senere 1901–03 sekretær for hele foreningen.
  10. Ernst Christiansen var første gang i Danmark til et møde på Skamlingsbanken den 4. juli 1894 sammen med P. Simonsen. Han skulle forsøge at skrive et referat af mødet, der så skulle sammenlignes kritisk med Simonsens referat. I løbet af 1890'erne var Christiansen på flere korte ophold i Danmark, bl. a. på udflugter med hjulriderne. I 1898 og 1899 var han også på to korte studieophold i København.
  11. I 1896 indførtes fuldstændig tysk gudstjeneste i det helt overvejende dansk-talende Ladelund, hvor der hidtil havde været dansk gudstjeneste hver 4. søndag. Kirkekollegiet modsatte sig først afskaffelsen af den danske gudstjeneste, men bøjede sig så efter pres fra oven. – Efter rigsdagsvalget 8. marts 1902 kom det på Årø til tumulter i valglokalet. Sagen tegnede først meget alvorlig for Årøboerne, men resulterede i mindre alvorlige sigtelser mod 4 af deltagerne.
  12. Bruge saksen d.v.s. overtage længere stykker fra andre blade i stedet for at præstere noget selvstændigt.
  13. L. P. Christensen kom til Flensborg Avis i 1898 og var chefredaktør 1940–60. – Tycho Filskov var ved avisen 1899–1919, hvor han kom til Dybbøl-Posten.
  14. Ernst Christiansen fik en række digte trykt i løbet af 1890'erne. De første var vistnok digtene »Der Tod« og »Das Glück« i Flensburger Annoncenblatt 5. sept. og 3. nov. 1893, samt »Zum neuen Jahre« i Flensburger Zeitung 30. dec. 1893. På dansk skrev han foruden de lyriske bidrag til Flensborg Avis

- digte i slutningen af 1890'erne til Nordslesvigsk Hjulriderslags medlemsblad Hjullet, der også indeholder prosabidrag med smukke naturskildringer fra Christiansens hånd.
15. Det tyske telegrambureau d.v.s. Wolffs bureau. – Ved efterretningsvæsenet forstås også systemet med lokale nyhedsmeddelere, hvis bidrag bragtes anonymt og ofte i bearbejdet form.
  16. Flensborg Avis fik sit eget trykkeri 20. juni 1885. Før den tid blev den trykt hos C. K. Thillerup. Den 1. okt. 1897 flyttede både trykkeri og redaktion til Storegade 81, hvor avisen stadig har til huse.
  17. Flensburger Zeitung udkom fra 1. okt. 1889 til 30. juni 1894. Dens hovedopgave skulle være at fastholde byens stadig mere tysksprægede arbejderbefolkning, men også på længere sigt at sikre de danske synspunkters udbredelse, efterhånden som kendskabet til det danske sprog blev stadig mindre i Mellem-slesvig. Først i 1919 blev der gjort et nyt forsøg med et dansksindet, tysksproget blad i Flensborg, Neue Flensburger Zeitung; men dette initiativ kom for sent til at præge den nationale udvikling i byen før folkeafstemningen.
  18. Fredsforeningen oprettedes 1. dec. 1909 af en kreds tysksindede nordslesvigere, der ønskede, at dansk kultur skulle have bedre udfoldelsesmuligheder, og som i det hele taget fandt regeringens tvangspolitik uhensigtsmæssig set fra et tysk standpunkt.
  19. Flensborg Avis, Mindre Udgave udkom fra 1. aug. 1886–1. okt. 1917, og Mindste Udgave fra 1. april 1894–31. dec. 1914.
  20. Der oprettedes to danske arbejdersekretariater. Det ene var Nordslesvigsk Arbejdersekretariat (Vælgerforeningens oplysningskontor), oprettet 1. okt. 1908 i Åbenrå med Kr. Refslund Thomsen som sekretær. Det andet var Dansk Arbejdersekretariat i Flensborg, der åbnedes 25. sept. 1908 på initiativ af en kreds af danske borgere – herimellem utvivlsomt Ernst Christiansen – der fandt, at der var nok så meget brug for en sådan institution i Flensborg med den store arbejderbefolkning som i Åbenrå. Det lededes til oktober 1910 af den tidligere Åbenrå-socialdemokrat Chr. Mathiesen, men flyttede derefter til Flensborg Avis' kontor. Sekretariaternes forbillede var de socialdemokratiske og katolske arbejdersekretariater, og de skulle især yde retshjælp o. lign. til ubemidlede.
  21. Gustav Johannsen, der var rigsdagsmand for Åbenrå-Flensborg kredsen 1881–84 og for Haderslev-Sønderborg kredsen 1886–1901, blev begravet i Flensborg 29. okt. 1901. – Jessen havde på mange måder været stærkt kritisk over for Johannsen, men anerkendte fuldtud hans format som folkelig leder og beklagede stærkt, at Johannsen efter sit valg 1886 ikke mere var så virksom i agitationen i Flensborg som tidligere.
  22. På dette sted bringer Christiansen i sit manuskript et brev fra J. Jessen til medarbejderne 14. marts 1904 som en illustration af Jessens forhold til medarbejderne i den tid, han var rigsdagsmand (1902–06). Dette brev er i forvejen trykt i Flensborg Avis 1869–1969 s. 139–143, hvor der i øvrigt gengives en række af Jessens breve til medarbejderne 1903–06.
  23. Jessen døde 22. juli 1906, og Ernst Christiansens nekrolog stod i Flensborg Avis 24. juli. Heri fremhævedes i høj grad Jessens indsats som rigsdagsmand i optantsagen.
  24. A. Svensson var kommet til Flensborg Avis 1903. I sin tid på Flensborg Avis havde han mange heftige uoverensstemmelser med Jessen – det var to stærke temperamenter, der her prøvede kræfter – men han var for hele livet præget

- af Jessens synspunkter, og i sin alderdom skrev han den store biografi Redaktør J. Jessen I-III (1955-60), der også er et hovedværk til tidens og Flensborg Avis' historie.
25. Christiansen, der i 1907 blev stedfortrædende medlem af Vælgerforeningens tilsynsråd, havde i Flensborg Avis ført an i kritikken af rigsdagsmand H. P. Hanssens mere tilbageholdende, taktiske stilling til brugen af § 5 over for magthaverne, mens Jessen i hvert fald principielt havde hævdet, at § 5 altid måtte stå først. I november 1907 diskuterede Vælgerforeningen udformningen af en ny forretningsorden på initiativ af H. P. Hanssen og hans meningsfæller. Især ved Ernst Christiansens modstand forhindredes indførelsen af en paragraf i forretningsordenen, der skulle have givet Vælgerforeningens bestyrelse og tilsynsråd ret til at udtale misbilligelse af presseangreb på de dansksindede ledende politikere. Denne paragraf, der aktuelt havde sigte mod Flensborg Avis og Dybbøl-Posten, ændredes til en mere vag bestemmelse, der pålagde Vælgerforeningen en mæglende rolle i sådanne tilfælde.
  26. Fru Marie Jessen fortsatte efter sin mands død som udgiver af Flensborg Avis, indtil udgivelsen blev overtaget af et aktieselskab 7. maj 1930. – Årene op mod verdenskrigen var en fremgangsperiode for danskheden, og måske derfor kunne det skarpe proteststandpunkt fortsat øve tiltrækning på ungdommen. Denne udvikling kom formentlig overraskende for H. P. Hanssen, der i sin ungdom, i en nedgangsperiode for danskheden, havde sluttet sig til Gustav Johannsens opfattelse, at de dansksindede blev nødt til at arbejde mere taktisk og med støtte fra de oppositionelle politiske kræfter i Tyskland arbejde for at vinde de mere kortsigtede fordele, der kunne sikre danskhedens fortsatte beståen gennem en mildnelse af den nationale undertrykkelse.
  27. Flensborg Avis' dobbelte hurtigpresse, der kunne trykke ca. 2500 eksemplarer i timen, blev anskaffet i efteråret 1906. Læserne af Mindre Ud gave, der hidtil havde fået nyhederne 24 timer senere end læserne af hovedudgaven, kunne nu ligestilles med hovedudgavens læsere. (Flensborg Avis 7. nov. 1906)
  28. Flensborg Avis brugte håndsats helt til 1910, hvor der anskaffedes tre Linotype sættemaskiner. I oktober 1914 fulgte endelig anskaffelsen af en rotationspresse, der på en time kunne trykke 10.000 eksemplarer af et 16-siders nummer og 20.000 af et mindre nummer. – Om den tekniske side af fremstillingen af Flensborg Avis er der i øvrigt skrevet i avisens jubilæumsnummer 1. okt. 1919 især i L. K. Lausten: En menneskealder i Flensborg Avis' trykkeri.
  29. Den 9. marts 1903 begyndte P. Simonsen en 18 måneders fængselsstraf, den længste samlede fængselsstraf for en sønderjysk pressemand.
  30. Med listen bag på bladet menes listen over de ansvarshavende for de forskellige dele af avisen. Denne fordeling af ansvaret, som presseloven gav mulighed for, betød en beskyttelse af hovedredaktøren.
  31. Med Skærbækaffæren hentydes til sammenbruddet af pastor Jacobsens forskellige fortynkningsforetagender. – Gråstensagen affødtes af Flensborg Avis' omtale af sammenstødet mellem de danske og de tyske valgmand i Gråsten efter landdagsvalget den 20. nov. 1903. I denne sag blev Ernst Christiansen, der havde stået som ansvarshavende, frikendt.
  32. Ernst Christiansen blev gift 7. maj 1904 i Flensborg med Julie Cecilie Knudine Lieb (1883-1940).
  33. Før 1914 blev Flensborg Avis' medarbejdere foruden talrige bødestrafte idømt ialt 112½ måneders fængsel. Ernst Christiansen undgik selv fængselsstraffe.
  34. Sprogparagraffen i den tyske rigsforeningslov fra 1908 påbød tysk sprog ved

offentlige møder, bortset fra valgmøder, i egne med tysk hovedsprog for mindst 60 % af befolkningen; men i foreningsmøder kunne dansk stadig anvendes. Foredragsforeningen for Flensborg og omegn blev oprettet 1908 og opløst igen ved dom 20. sept. 1910, hvorefter den genoprettedes som to selvstændige foreninger.

35. Det populære stof fik helt bevidst megen spalteplads i Flensborg Avis, da Jessen overtog redaktionen i 1882. I et brev til H. V. Clausen 9. sept. 1882 redegjorde Jessen herfor: Befolkningens trofasthed var naturligvis bladets grundlag; »men det bør også opfordre os til så meget som muligt at komme folks agtværdige følelser til hjælp ved at gøre bladet så interessant, som det på nogen måde er muligt. Livlige småstykker, kort sagt alt, hvad der har interesse for en større kreds, kommer os tilpas. Ved siden af søger jeg så vidt muligt at have noget stof for det dannede publikum og for det publikum, der kan dannes og udvikles; men det kan først komme i anden række«. (Citeret efter A. Svensson: Redaktør J. Jessen I, s. 137.) – Ernst Christiansen har forøvrigt skrevet om Jessen som pressemand i Nordlesvigsk Søndagsblad 9. sept. 1906.